

LİBYA'DA SİLAHSIZLANDIRMA, TERHİS VE YENİDEN ENTEGRASYON: BARIŞ VE DEVLET İNŞASI İÇİN ÖNEMLİ BİR ADIM

FUAT EMİR ŞEFKATLİ

Araştırmacı ORSAM

“

2011 yılından günümüze siyasi kutuplaşma ve farklı silahlı gruplar arası çatışmaların merkezinde olan Libya'da kalıcı barış ve devlet inşası için silahsızlandırma, terhis ve yeniden entegrasyon (STyE) programları sadece bir politika seçeneği değil aynı zamanda bir zorunluluk hâline gelmektedir. Ülkenin üç farklı bölgesinde (Trablusgarp, Sirenayka ve Fizan) faaliyet gösteren milis grupların sayısındaki artış ve parçalı güvenlik bürokrasisi, Libya'daki potansiyel STyE süreçlerini kendi içinde sahip olduğu zorluk ve fırsatlarla birlikte eşsiz bir vaka çalışmasına dönüştürmektedir.

”

2 011 yılından günümüze siyasi kutuplaşma ve farklı silahlı gruplar arası çatışmaların merkezinde olan Libya'da kalıcı barış ve devlet inşası için silahsızlandırma, terhis ve yeniden entegrasyon (STyE) programları sadece bir politika seçeneği değil aynı zamanda bir zorunluluk hâline gelmektedir. Ülkenin üç farklı bölgesinde (Trablusgarp, Sirenayka ve Fizan) faaliyet gösteren milis grupların sayısındaki artış ve parçalı güvenlik bürokrasisi, Libya'daki potansiyel STyE süreçlerini kendi içinde sahip olduğu zorluk ve fırsatlarla birlikte eşsiz bir vaka çalışmasına dönüştürmektedir. Bu noktada yerel dinamiklerin, sosyal ayrışmaların, çatışma tecrübelerinin ve ekonomik faktörlerin bu programları ve ileriye dönük güvenlik sektörü reformu (GSR) girişimlerini anlamada hayati bir rol üstlendiği söylenebilir.

Özellikle 2016 sonrası odaklanılan GSR girişimlerinde sınırlı ilerleme kaydedilmiş STyE programlarının uygulama aşaması ise Libya'da devam eden yönetim krizleri ve rakip siyasi kurumlar arası bölünmüşlük neticesinde büyük ölçüde durma noktasına gelmiştir.

YEREL DİNAMİKLER

2011 sonrası dönemde Muammer Kaddafi rejiminin Libya'ya miras bıraktığı zayıf kurumlar ve otorite boşluğu, farklı toplum, ideolojik ve çıkar tabanlı silahlı grupların önemli oranda artışına neden olmuştur. Bu gruplar, Libya'nın sosyo-politik köklerine sirayet ederek barış ve devlet inşa süreçlerinin akamete uğramasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla ilk olarak Libya'daki STyE programları-

nın etkili bir şekilde uygulanması için milis grupların birbirinden farklı yapılarını, toplumla ilişkilerini ve uluslararası aktörlerle ne ölçüde etkileşim içinde olduğunu anlamak gerekir. Öte yandan Libya'daki STyE girişimlerinin farklı yol ve yöntemler dâhilinde uygulandığı ifade edilebilir. Öyle ki bu girişimler, temel silahsızlandırma ve terhis faaliyetlerinden, eski savaşçılar için psiko-sosyal destek, mesleki eğitim ve iş olanaklarının kolaylaştırılmasını içeren daha bütüncül programlara kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte, bu programların uygulanması aşamasında elde edilen sınırlı kazanımlara rağmen meşruiyeti ülkenin doğu bölge

“

STyE programlarının etkili olması için kapsayıcılık kritik önem taşımaktadır. Bu açıdan ilgili programlar, geniş Libya toplumu içinde öncelikli olarak kadınları, gençleri, marjinalize edilmiş grupları içerecek şekilde çeşitli temsil imkânlarını sağlamalıdır. Bunun yanında STyE; siyasi diyalog, GSR ve ekonomik kalkınmayı kapsayan kapsamlı bir stratejiye entegre edilmelidir.

”

lerinde tartışmalı bir hükûmetin varlığı, kaynak kısıtlılığı ve farklı motivasyonlara sahip kabilelere müzahir milis gruplar başlıca engeller arasında gösterilebilir. Örneğin, Bingazi, Sebha, Misrata, Zaviye ve Zintan gibi şehirlerde bulunan silahlı grupların görece özerk yapıları, otoritenin nüfuz alanını ve yerel-merkez ilişkisini karmaşık hâle getiren unsurlar arasındadır. Ayrıca, STyE çerçevesinde yeniden entegrasyon safhasına nazaran yoğun ölçüde silahsızlandırmaya odaklanılması, batılı anlayışla “yukarıdan aşağıya” yaklaşımının bir uzantısı şeklinde okunabilir.

Farklı kabilelerin ve ihtiyar heyetlerinin yoğunlukta olduğu ve hizipçi anlayışın hâkim olduğu Libya’da STyE programlarının daha efektif çıktılar üretmesi adına yerel paydaşların ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı son derece önemlidir. Bu bakımdan diyalog kanallarının oluşturulması ve arabuluculuğu teşvik etme ka-

pasiteleri kritik öneme sahiptir. Böyle bir yaklaşım, batının “problem çözücü” teorilerden ayrılarak STyE girişimlerinin sosyo-kültürel koşullara ayak uydurmasını ve ilgili toplumun ihtiyaçlarının karşılmasına ön ayak olabilir. Bu bağlamda, yakın geçmişte Birleşmiş Milletler (BM) ve çeşitli batılı Sivil Toplum Kuruluşları (STK) teknik destek, finansman ve denetim sağlama konusunda kritik bir rol oynamıştır. Ancak, bu katılım iki ucu keskin bir kılıç şeklinde tanımlanabilir. Öyle ki batılı kuruluşlar, gerekli kaynakları ve uzmanlığı sunarken Libya’ya özgü bir bakış açısının oluşturulmasında eksik kalmaktadır.

Bu noktada yakın geçmişte pek çok uluslararası kuruluş, Libya’nın STyE sürecine yönelik belirli taahhütlerde bulunmuştur. Bunlardan bazıları hâlen planlanmaya da uygulanmaya aşamasındadır. Özellikle, Senegalli Diplomat Abdoulaye Bathily öncülüğünde Birleşmiş Milletler Libya Destek Misyonu (UNSMIL), yerel aktör-

ler arası diyalog mekanizmaları oluşturma ve teknik destek sağlama anlamında aktif angajmanlara sahiptir. Diğer taraftan pek çok batılı şirket ilgili programları hayata geçirmektedir. Bunlardan birisi ABD menşeli Chemonics International aracılığıyla Libya’daki milis grupların silahsızlandırma girişimidir. Kuruluş itibarıyla kalkınma ve ekonomik konularını merkeze alan şirket, daha önce pek çok çatışmadan etkilenmiş ya da donmuş çatışma özelliğine sahip az gelişmiş Afrika, Asya ve Ortadoğu ülkesinde aktif faaliyet göstermiş ve göstermeye devam etmektedir. Libya dışında bunlardan bazıları; Afganistan, Filipinler, Pakistan, Nijerya, Etiyopya ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti’dir. Ayrıca Avrupa Birliği (AB), İtalya ve Almanya gibi ülkeler, bu programlara yönelik finansal yardım ve kapasite geliştirme girişimleri aracılığıyla önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ancak bu çabaların gerçekten etkili olabilmesi, Libya’nın ulusal hedefleri ve öncelik-

leri ile uyumlu hâle getirilmesi ile doğru orantılıdır.

ULUS İNŞASI ÜZERİNE ZORLUKLAR VE FIRSATLAR

Teorik açıdan STyE; sadece savaşıncıların silahsızlandırılması ve terhis anlamına gelmez, aynı zamanda silahlı grupları ülkenin sosyal ve ekonomik dokusuna bir şekilde entegre etmeyi hedefler. Libya bağlamında başarılı bir STyE, ulus inşası için hayati öneme sahip olduğu gibi sosyal uyumu güçlendirir, şiddeti azaltır ve kolektif bir ulusal kimliğe giden yolu hazırlar. Bununla birlikte, ekonomik canlanmada önemli bir rol oynar. Libya gibi doğal kaynak zengini bir ülkede kaynakları askerî harcamalardan kalkınma çabalarına yönlendirir. Öte yandan milis grupların silahsızlandırılması ve terhis süreci, silahlı grupların sayısını önemli ölçüde azaltarak siyasi istikrara katkıda bulunur. Siyasi istikrar, birleşik ulusal bir hükümetin kurulması adına ve özgür, adil ve şeffaf seçimlere ulaşılmasında en temel yapı taşıdır. 2022'de Fethi Başağa liderliğindeki sözde Milli İstikrar Hükümeti'nin (MİH) Tobruk merkezli parlamento tarafından onaylanması ve göreve başlaması, Libya'nın siyasi manzarasında önemli bir dönüm noktası olmuştu ve 2014'ten bu yana kök salmış olan mevcut bölünmeleri daha da derinleştirmişti. Bu gelişmenin belirgin bir kurumsal parçalanmaya yol açtığı da ifade edilmelidir. Takip eden süreçte ortaya çıkan bu ikilik, ülkenin batısında Başbakan Abdulhamid Dibeybe liderliğindeki Milli Birlik Hükümeti (MBH) tarafından

başlatılan reform girişimlerinin engellenmesine yol açmıştır. Geçtiğimiz yıl Derne'de yaşanan sel felaketine karşılık vermede ortaya çıkan koordinasyon eksikliği, doğu ve batı arasındaki bu derin bölünmeyi ve yönetim krizlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Bir başka pencereden başarılı bir ulus inşa süreci için mevcut siyasi bölünmelerin yarattığı toplumsal kutuplaşmanın hafifletilmesinde yeniden entegrasyon faaliyetleri itici role sahiptir. Eğitim olanaklarının artırılması, istihdam fırsatları ve psiko-sosyal destekleri içeren bu programlar, eski savaşıncıların toplumun üyeleri hâline getirme ve böylece sosyal birliği güçlendirme konusunda kritik bir rol oynamaktadır. Ek olarak Libya'daki STyE süreci kapsamında silahsızlandırma ve siyasi diyalog konusunda Libya'daki çeşitli fraksiyonların rıza gösterdiği gözlenmektedir. Bu kapsamda BM liderliğindeki barış mekanizmaları, bu girişimlerin uygulanması için bir pencere sunmakta ve daha önemlisi 5+5 Ortak Askerî Komite (OAK) tarafından imzalanan ateşkes anlaşması, silahsızlandırma için elverişli koşulları artırmaktadır. Ayrıca, Libya dosyasının giderek "uluslararasılaşması" gerekli ilgi, destek ve STyE için gerekli kaynak akışını da sağlama potansiyeline sahiptir. Buna karşılık, çeşitli ittifaklara sahip silahlı fraksiyonların yaygın hâle gelmesi ve güçlü bir merkezi otoritenin yokluğu önemli engeller arasında sayılabilir. Yabancı paralı askerlerin varlığı ve dış aktörlerin etkisi,

silahsızlandırma çabalarını daha da karmaşık hâle getirmektedir.

İLERİYE DÖNÜK ETKİLİ STYE İÇİN ÖNERİLER

STyE programlarının etkili olması için kapsayıcılık kritik önem taşımaktadır. Bu açıdan ilgili programlar, geniş Libya toplumu içinde öncelikli olarak kadınları, gençleri, marjinalize edilmiş grupları içerecek şekilde çeşitli temsil imkânlarını sağlamalıdır. Bunun yanında STyE; siyasi diyalog, GSR ve ekonomik kalkınmayı kapsayan kapsamlı bir stratejiye entegre edilmelidir. Ancak böyle bir atmosferde uzun vadeli istikrarı teşvik etmek için çatışmanın kök nedenleri derinlemesine analiz edilebilir. Topluluk temelli yeniden entegrasyon programları, yerel ekonomik kalkınma ve uzlaşmaya odaklanarak eski savaşıncıların topluma sürdürülebilir bir şekilde yeniden entegre edilmesi için hayati öneme sahiptir. Sürekli ve bağlama uygun uluslararası destek bir gereklilik arz etmektedir. Buna paralel olarak yine Libya örneğinde STyE programlarının etkisini değerlendirmek ve gerekli mikro-makro planlamaları yapmak için güçlü denetim mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Sonuç olarak Libya'daki STyE programlarının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi, barış ve ulus inşası için oldukça gerekli bir bileşendir. Yerel ihtiyaçlarla uluslararası desteğin bütüncül bir yaklaşımla birbirine entegre edilmesi ve akabinde hem silahsızlandırmayı hem de uzun vadeli yeniden entegrasyonu hedefleyen yoğun bir çaba gerekmektedir. ■